

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

SJUNDE BANDET.

1:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens åttonde allmänna möte, i Linköping den 18—20 augusti 1887	1.
GUSTAFSON, GABRIEL, En ny gånggrift i Bohuslän, undersökt och beskrifven. Med 4 fig.	23.
NORDIN, FREDRIK, Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad undersökta år 1885	33.
BRATE, ERIK, Runskriftens uppkomst och utveckling i Norden enligt senaste undersökningar	50.
BRATE, ERIK, En gotländsk dopfunt i en kyrka på Bornholm	62.
HILDEBRAND, HANS, Vreta kloster. (Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte den 19 augusti 1887.) Med 1 fig.	68.
EICHHORN, C., Linköpings domkyrkas byggnadshistoria. Kort öfversigt. (Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte i Linköping den 20 augusti 1887.) Med 5 fig.	75.

Vreta kloster.

Af

Hans Hildebrand.

(Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte den 19 augusti 1887.)

När kyrkans målsmän och de som innehade den världsliga makten i energisk samverkan arbetade på kristendomens rotfästade i Sverige, voro de äfven angelägne att i vårt land införa klosterväsendet. Inom en ganska kort tid anlägges, befolkas, begåfvas det ena klostret efter det andra. År 1143 grundades munkklostren i Alvastra och Nydala, båda dessa orter belägna inom Linköpings stift, hvilket under medeltiden hade en mycket större utsträckning än nu. År 1150 anlades Varnhems munkkloster inom Skara stift, på 1160-talet munkklostret i Viby helt nära Sigtuna, sedermera flyttadt till Södermanland, munkklostret vid Roma på Gotland, samt nunneklostret vid Vreta (1162). Alla dessa kloster tillhörde Cisterciensernas eller Bernhardinernas orden.

Under 1000-talet hade i Frankrike, liksom för öfrigt annorstädes, dålig ordning och onda seder vunnit herraväldet inom de efter den hel. Benedikts regel lefvande klostresambällena. Gång efter annan uppträdde personer, drifne af sedligt nit, och sökte åvägabringa reformer. För att gifva dessa ökad fasthet, nöjde man sig icke med att gå tillbaka till den ursprungliga ordensregeln, utan man fogade äfven till den nya, särskilda bestämmelser, genom hvilka nya ordnar uppstodo. Det var en rörelse af denna art, som gaf upphof till Cistercienser-orden. Vid den tid, då påfven Urban II predikade korståget, grundades i en skog vid Molesme en koloni af eremiter, under ledning af en högättad man Robert, som dessförinnan hade utan framgång sökt inom tvänne samfund af munkar

återinföra den första klostertidens goda skick. Det dröjde icke länge, innan eremiterne vid Molesme tröttnade vid de försakelser, som ålades dem af den stränga tukten. Utledsen öfver motståndet drog sig Robert tillbaka till en annan ödemark vid Cistercium, på nutidens språk Citeaux. Med 20 kamrater slog han sig ned der år 1098. Ryktet om det nya anläggningen och det fromma lif, som der fördes spridde sig snart. Afundsjuke öfver att deras stiftelse fick träda i bakgrunden, förstodo bröderne i Molesme att ställa så till, att Robert tvangs att vända åter till dem, en annan öfvertog ledningen af kolonien vid Cistercium och skref för sammanlefnaden der stadgar, hvilka innehöllo så pass mycket nytt, att det redan nu kan vara tal om begynnelsen af en ny orden, inom hvilken den största enkelhet skulle herska. Men det såg under flera år ut, som om den nya stiftelsen skulle vara dömd till en snar undergång: inga nya medlemmar anmälte sig till inträde. Då kom år 1113 den hel. Bernhard och med honom tretio män för att upptagas i klostret, och från detta ögonblick blef tilloppet stort. Redan under de nästa två åren bildades fyra dotterkloster, af hvilka det i Clairvaux blef märkligast. Den helige Bernhard blef der abbot. Den nya orden fick allt större betydelse. År 1151 räknade den 500 kloster och dess inflytande var mäktigt.

Till Sverige kommo de första uppsättningarna af Cistercienser-munkar från Clairvaux och uppläts åt dem, såsom redan är nämnt, de två klostren i Alvastra och Nydala. Af dessa två voro de öfriga till denna orden hörande svenska munkklostren »döttrar».

Det är med ett af de kloster, som tillhörde Cistercienser-nunnor, vi här hafva att sysselsätta oss. Jag har redan uppgifvit, att Vreta kloster anlades år 1162. Som Cisterciensernas orden först efter ingången af 1200-talet medgaf upprättandet af verkliga kloster för qvinnor, måste vi antaga, att Vreta från början var ett kloster, hvars invånarinnor lefde efter Cisterciensernas regel, utan att tillhöra deras orden. Det fullständiga upptagandet i ordens-gemenskapen kan senare hafva följt. Äfven utom Sverige funnos under 1100-talet qvinnokloster, som antagit Cisterciensernas regel, utan att höra eller ens få höra till deras orden. Dennas senare nunne-kloster stodo regelbundet i ett visst beroende af något närliggande brödrakloster, hvars abbot hade visitationsrätt öfver systraklostret. Också finna vi i Sverige cisterciensernas qvinliga klosterstiftelser i närheten af de manliga, Vreta och Askaby i Östergötland i närheten

af Alvastra. Mera än ett undantag kan icke nämnas, men det är allenast skenbart: Cisterciensernas abbot och konvent i Juleta (Södermanland) kalla systrarna i Sigtuna, kloster sina döttrar. Vi hafva att minnas, att Juleta kloster var ursprungligen anlagdt å Viby egor alldeles invid Sigtuna, och att efter dess flyttande till vestra Södermanland något annat Cistercienserkloster icke uppstod inom erkestiftet.

Den regel, som var fastställd för Cistercienser-bröderna och som skulle tjena till efterlefnad äfven för systrarna, var ganska hård.

Den stränghet och det allvar, som bestämde Cisterciensernas lefverne i allmänhet, återspegla sig i de ordensregelns föreskrifter och de sedvänjor, som gälla anordningarna af sjelfva klostret och dess helgedom. Man borde välja ett ställe, som inom ett inskränkt område erbjöd de naturliga fördelar, som kunde behövas, ty klosterbröderna skulle så sällan som möjligt begifva sig utom klostrets inhägnad, och borde detta ställe dessutom ligga långt undan från större platser. Väl ej regeln, men seden under åtminstone den första tiden kräfde, att till byggnadsplats skulle väljas ett genom sumpighet osundt ställe, på det att munkarne genom ofta återkommande sjuklighet skulle påminnas om detta lefvernets förgänglighet. Alvastra och Varnhems kloster ligga ock på vattensjuka punkter. Men de, liksom Cistercienser-klostren i allmänhet, hafva ett synnerligen naturskönt läge.

Från föreskriften om ett ensligt läge voro systraklostren undantagna. De fingo ligga vid allmänna färdvägar, nära folkrika orter, ja till och med inne i städer. Så låg t. ex. nunneklostret Solberga i staden Visby. Det kan synas, som om man borde hafva varit särskildt angelägen, att nunnorna skulle bo på fredade ställen, men de kunde ej ens i en stad blifva utsatta för särdeles stor olägenhet, alldenstund det endast var abbedissan och de som skötte de ekonomiska angelägenheterna, som fingo gå ut.

Byggnaderna voro i den äldre tiden synnerligen enkla. Äfven i Sverige flyttades ett och annat kloster ett par gånger, hvilket icke hade kunnat ske, derest klosteranläggningen hade bestått af stora och betydande byggnader.

Klosterkyrkan hölls, när hon hade blifvit invigd, under nio dagar tillgänglig för den skädelystna allmänheten, men skulle derefter begagnas uteslutande af klostermenigheten. Som i ett kloster af denna orden bröderna aldrig voro synnerligen många,

behöfde kyrkan icke vara stor; hon kallades äfven gemenligen icke kyrka, utan bönhus (*oratorium*). I detta afseende höll man sig likväl uppenbarligen icke efter klosterregelns bokstaf, som föreskref undvikande af allt öfverflödigt, ty nog måste vi medgifva, att de i enkel värdighet uppförda klosterkyrkorna vid Alvastra och Varnhem äro öfverflödigt stora för den lilla klostermenigheten, äfven om vi i denna, såsom tillbörligt är, inräkna tjenare och andra, som stodo i förbindelse med klostret.

Stentorn för klockorna voro förbjudna; endast någon gång, då klostret låg på en ort, som var utsatt för mycket häftiga vindkast, kunde tillstånd lemnas att ersätta det svaga och oansenliga trätorntet med ett enkelt stentorn. Någon rikare arkitektonisk utstyrsel fick ej finnas, men vi hafva allt skäl att beundra den ädla smak, som uppenbarar sig i Cistercienser-kyrkornas få arkitektoniska prydnader. Väggarna skulle vara kala; skulpterade eller målade bilder voro förbjudna, med undantag af en stor bild af Frälsaren. Dock voro enkla, målade träkors tillåtna.

Altaret fick ej prydas med kostbara och med konst sömmade dukar, och messkläderna skulle vara af den största enkelhet, såväl till material som utstyrsel. Ringklockor voro tillåtna, men de fingo icke vara stora. Klockringningen var dessutom i betydlig mån ersatt af andra slag af ljud: man blåste i horn, man slog med hammare på trätaflor, man sjöng. Äfven för altarkärlen var den största enkelhet föreskrifven.

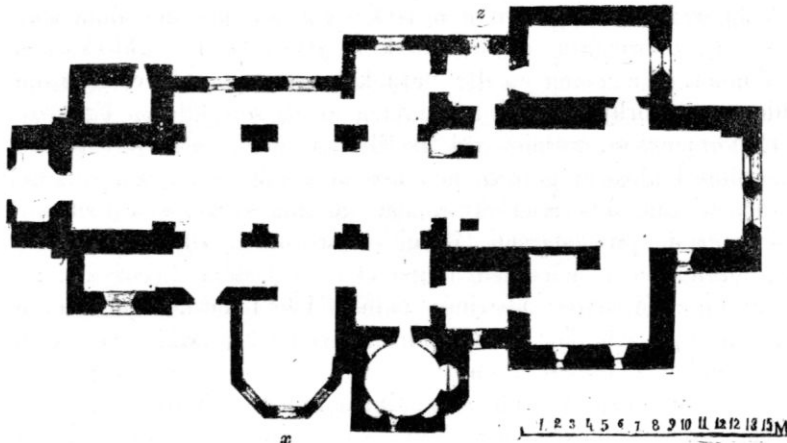
För söndagar och större helgdagar fanns en särskild gudstjenstordning. Under hvardagarna höllos sju gudstjenster. Någon dopfunt fick icke förekomma i en Cistercienserkyrka. Det var endast i yttersta nödfall, som en af dessa munkar fick förrätta ett barndop.

Orgel fick ej heller finnas i en Cistercienserkyrka; brödernas eller systrarnas sång måste göra till fylles.

Endast konungar, drottningar och biskopar fingo begravas inom klosterkyrkan, klosterföreståndarne kunde begravas i kapitelhuset, de öfriga medlemmarne af klostermenigheten begravos i korsgången. I kyrkan eller i klostret skulle alltid finnas en öppen graf, på det att man aldrig skulle komma i fara att glömma döden.

Hurudan den ursprungliga klosterkyrkan i Vreta såg ut, finnes ej i någon gammal berättelse omtaladt, och kyrkan sjelf är längesedan försvunnen. Efter en ödeläggande brand hade man år 1248 börjat åter uppföra kloster och kyrka. Det är möjligt, att de

tidigare byggnaderna varit af trä och därför så mycket lättare att föröda. De nya byggnaderna uppfördes af sten; godt material var ej svårt att anskaffa. Men sådana byggnader voro kostbara, och den påflige legaten Vilhelm af Sabina fann därför det nämnda året för godt att uppmana alla fromma till goda gåfvor; fyratio dagars aflat lofvades hvar och en, som gaf af godt hjerta. Gåfvorna synas emellertid hafva influtit med stor långsamhet, byggnadsarbetet hafva varit mödosamt. År 1266 sökte en annan påflig legat att genom löftet om mer än fördubblad aflat egga till fyllande af bristen. Någon invigning egde ej rum förr än år 1289. Denna var mycket högtidlig. Hon verkställdes af den dåvarande biskopen

Plan af Vreta klostets kyrka.

öfver Linköpings stift, konung Magnus Ladulås' broder Bengt. Konungen sjelf och hans gemål voro närvarande och helt visst en stor och lysande skara, hvars namn dock icke blifvit åt oss bevarade. Bland denna befann sig sannolikt en af klostrets varmaste vänner, den från konungar härstammande Östgötagamman Svante-polk Knutsson, ty vid detta tillfälle vigdes till abbedissa hans dotter fru Katarina. På samma gång trädde tio qvinnor in i systrarnas krets. En lyckosammare tid i yttre hänseende synes hafva inträdt för klostret.

Det lider icke något tvifvel, att ju den nuvarande kyrkan tillkommit genom nybyggnaden 1248—1289, om hon än sedermera

undergått hvarjehanda förändringar, och om än möjligen någon mindre del är bevarad från den tidigare kyrkan. Vid mitten af 1200-talet hade äfven i Norden byggnadskonsten hunnit derhän, att rundbågen började att vika för spetsbågen, liksom i öfrigt en ganska mäktig rörelse framåt uppenbarade sig. De nya formerna hade redan tidigare visat sig segrande, och vi hafva på grund deraf skäl att med en viss förvåning se i Vreta klosters kyrka det nya så ofullständigt genomfördt. Möjligen är för detta, liksom för byggnadsarbetets långsamma fortgång, anledningen att söka i bristande tillgångar. I följd af den omilda behandling, som kyrkan under senare tider underkastats, och i följd äfven af den barbariska yttre och inre öfverrappningen, som strider mot den ursprungliga seden och gör noggranna iakttagelser af detaljerna svåra, har jag ännu icke kunnat så omsorgsfullt granska kyrkan, att jag skulle kunna våga att af henne här lemna en detaljerad beskrifning. Det är särskildt birummen å den södra sidan, som tariffva en omsorgsfull undersökning.

Cistercienserkyrkorna, för hvilka så noggranna föreskrifter funnos dels i klosterregeln, dels i seden och i olika beslut af ordenskapitlen, måste, i synnerhet genom förbudet af allt öfverflödigt i arbete, få en viss inbördes likhet. De tillhöra i allmänhet tvänne hufvudformer, den ena med halfrund, den andra med fyrkantig korafslutning. Liksom Alvastra, tillhör Vreta kyrka den senare typen, hvilket den här meddelade planritningen visar. Den med *x* betecknade muren å södra sidan omsluter det Douglaska koret och är således jemförelsevis ung. Huruvida alla de öfriga murarna äro af samma ålder sinsemellan, må lemnas ofgjordt, då en grundlig undersökning icke kan försiggå utan rubbning af rappningen.

De i kyrkans sidorum förekommande grafstenarna öfver historiskt märkliga personer, konungar och andra, hafva tillkommit först under konung Johan III:s tid. De hafva på grund deraf intet annat intresse än det, att de afgifva ett vittnesbörd om det slutande 1500-talets sätt att göra arkeologiska studier.

Ett nunnekloster af Cisterciensernas orden utgjorde en från ytterverlden strängt afsluten komplex af byggnader. Af dem finnas nu allenast obetydliga lemningar kvar. Vid kyrkans norra sida har, såsom sed var vid dessa kyrkor, funnits en korsgång. Af dennas östra början hafva vi en obetydlig lemning kvar, delvis gömd af den med *z* betecknade tvärmuren, i hvilken en dörröppning

blifvit gjord. Vid den nuvarande prestgården finnes en större stenbyggnad, hvilken en gång hört till klosterhusen, och närmare kyrkan kan man här och der skönja mursträckor, hvilka helt visst borde närmare undersökas.

Korsgången var afsedd för promenader, men äfven för andaktsöfningar. Det noggranna reglementerandet röjer sig icke minst deri, att vissa andakts- eller fromhetsöfningar skulle förrättas inom vissa delar af korsgången. Vid denna, vanligen vid den bortre sidan från kyrkan räknadt, låg kapitelhuset, hvarest viktigare förhandlingar af gemensam natur företogos. I byggnadskomplexens östra del låg vanligen det gemensamma sofrummet, vars inredning var af den allra enklaste beskaffenhet, och i hvilket man för öfrigt icke fick hängifva sig åt någon lång hvila. Söderut från kyrkan plägade ligga refektoriet, i hvilket måltiderna intogos, aldrig mer än tvänne om dagen, och i närheten af detta köket.

Vreta kloster var tydligen från den första början en mycket förnäm stiftelse, hvilken inom sina murar mottog döttrar af Sveriges ädlaste ätter. Den första abbedissan skall hafva varit en konungs dotter, den redan nämnda Katarina räknade åtminstone en konung som sin farfars far. Först från 1400-talet hafva vi en urkund, som uppräknar samtliga de i Vreta då lefvande nunnorna: de voro till antalet trettiotvå.

Under det ordensregeln ej medgaf någon rikare utstyrsel af Cisterciensernas egna kyrkor, synes ordens medlemmar likväl haft förkärlek äfven för den bildande konsten, åtminstone finna vi i Sverige, särskildt i kyrkor, som ligga i närheten af Cistercienserkloster, dyrbara konstminnen, så har t. ex. Kaga kyrka, den närmaste till Vreta, under 1100-talet försetts med målningar ända upp till det platta brädtak, som då täckte kyrkans inre. De senare inslagna hvalfven hafva dolt dessa målningar, men lemningar af dem förekomma ännu ofvan hvalffästena.